

УДК 81'44(811.161.2+811.161.1+811.111):81'37

ББК Ш1в63я73

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОРІЄНТАЦІЙНОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ ДО ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

ТЕРЕХОВА С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто аломорфні й ізоморфні ознаки репрезентацій орієнтаційної референції, які співвідносні з теперішнім часом, у свідомості та мові українців, росіян і британців. Проведений зіставний поліпарадигмальний аналіз дозволив дослідити особливості зазначених мовних одиниць, їхніх відповідників-концептів та показати специфіку асоціювання репрезентацій орієнтаційної референції до теперішнього часу. За типологічними критеріями порівнювані системи репрезентацій орієнтаційної референції класифіковані на: 1) системи з добре розвиненими відношеннями частиномовної омонімії, полісемії, поліфункціональності як наслідок порівняно незначного ступеня розвитку флективності і суфіксального словотворення (англійська мова); 2) системи з помірно розвиненими відношеннями частиномовної омонімії, полісемії, поліфункціональності (українська та російська мови).

Ключові слова: референція, номінація, поліпарадигмальний підхід, функціональна семантика, зіставне мовознавство.

The article deals with allomorphic and isomorphic features of the system of representations of orientational reference in Ukrainian, Russian and English.

Contrastive multi-paradigmatic approach introduced in this research allowed to additionally employ inclusion notional and associative analysis, which highlighted the way native speakers of the contrasted languages conceptualize representations of orientational reference to the present in their typical and specific features. According to the typological criteria, the contrasted systems of orientational reference representation are subdivided into: 1) systems with well developed parts-of-speech homonymy relations, polysemy, polyfunctionalism as a result of an insufficient degree of flexion and suffixation development in word formation (the English language); 2) systems with moderately developed parts-of-speech homonymy relations, polysemy, polyfunctionalism (Ukrainian and Russian).

Key words: reference, nomination, multi-paradigmatic approach, functional semantics, contrastive linguistics.

Незважаючи на те, що сучасні зіставні лінгвістичні студії тяжіють до широкого охоплення мовного матеріалу, багатоаспектні контрастивні дослідження мовної реалізації системи репрезентацій орієнтаційної референції (далі – РОР) у свідомості й мові тільки розгортаються. Референція розуміється у статті, згідно з досить поширеним трактуванням, як вказування-відсилання, віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій до об'єктів навколишньої дійсності [11, с. 411; 12, с. 515]. Відповідно, РОР являють собою систему референційних репрезентацій, функцією яких є віднесеність до понять простору і часу, а також особи. Для вивчення особливостей мовного вираження референції та її репрезентацій у дослідженні застосовано комплексний, зіставний поліпарадигмальний аналіз. Поняття й термін *парадигма* використовуємо в його традиційному значенні, а не в широкому розумінні як наукового напрямку, за Т. Куном та ін., у мовознавстві, зокрема, за О.С. Кубряковою [4, с. 144; 15, с. 238], і не у вузькому значенні як вихідної моделі порушених проблем та їх розв'язання, за В.М. Глушковым (див. огляд його поглядів у цьому плані в Ю.В. Капітонової та О.А. Летицького [3, с. 6]). Парадигма – це певний

клас мовних одиниць (МО), протиставлених одна одній і водночас об'єднаних за наявністю в них спільної ознаки або таких, що викликають однакові асоціації [11, с. 366]. Для розмежування понять парадигми в онтології та гносеології, тобто в мові і мовознавстві, на рівні похідних прикметників ми, слідом за О.С. Кубряковою, користуємося в першому випадку прикметником *парадигматичний*, у другому – *парадигмальний* і, відповідно, *поліпарадигмальний*.

Значну кількість наукових досліджень щодо загальної характеристики РОР на різних рівнях лінгвістичного аналізу виконано на матеріалі англійської (Н.Г. Кірвалідзе, Й.А. Стернін, Ch. Fillmore, J. Lyons та ін.), німецької (К. Brugmann, К. Bühler та ін.), російської (Л.С. Бархударов, О.В. Бондарко, Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов та ін.), італійської (Т.Б. Алісова) та інших мов окремо, менше – у їх зіставленні. Серед перелічених праць класичними загальнолінгвістичними дослідженнями з повним правом можна вважати праці Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, О.Є. Кібрика, Й.А. Стерніна, А.А. Уфімцевої, К. Bühler, К. Heger, Ch. Fillmore, J. Lyons, F. Pasierbsky, K. Sennholz, A. von Stechow, U. Weinreich та ін., у галузі типології – розробки В.Г. Гака, С.О. Крилова, С. Рахімова, В. Скалічки, Б.А. Успенського, вітчизняних дослідників Ш.Р. Басирова, В.Д. Каліушенка, М.П. Кочергана, В.М. Манакіна, О.О. Тараненка, В.Г. Таранця та ін. Проте одержані результати потребують подальшого осмислення системи РОР з позиції комплексної інтеграції сучасних наукових парадигм та концепцій вивчення мови й мовлення, чим зумовлена актуальність нашого дослідження, адже соціальний статус мовців і реципієнтів, як і їхня національно-культурна, політична, релігійна та ін. належність, накладає відбиток на розуміння і членування системи РОР. На сьогодні достатньо розробленими в мовознавстві є проблеми дейксису (праці Ю.Д. Апресяна, Н.Г. Кірвалідзе, А.А. Уфімцевої, К. Bühler, G. Crystal, Ch. Fillmore, J. Lyons, W. Weinreich та ін.), власне референції (праці Д. Апотелоз, Н.Д. Арутюнової, Л. Дьоміної, О.Є. Кібрика, Х. Патнема та ін.), анафори (О.Ю. Богуславська, В.І. Подлеська, К. Ehrlich, Chr. Hauenschild, Y. Huang, R. Kempson та ін.). Проте ще не можна вважати достатньо вивченими парадигми і типи РОР у зіставному аспекті (М.Георгієва-Кириленко, Л.Г. Єрасова, Н.А. Сребрянська, S.-G. Andersson, F. Voas, Chr. Hauenschild та ін.); недослідженими залишаються також транссемантичні і трансфункціональні референційні типи та їх особливості в одно- і різноструктурних мовах. Лише деякі дослідження стосуються окремих підсистем РОР (С.О. Крилов, С. Рахімов та ін.).

РОР, співвідносні з теперішнім часом, реалізуються в щоденній ментальній діяльності людини. Тому важливо дослідити схеми концептуально-семантичного наповнення досліджуваної підсистеми РОР носіями української, російської й англійської мов, зіставити та проаналізувати фактори, що спричиняють вибір певної РОР у кожній з порівнюваних мов і відображають поняттєву й асоціативну специфіку ментальних і вербалізаційних процесів людської свідомості.

Проаналізувати РОР, співвідносні з теперішнім часом, в українській, російській та англійській мовах в межах зіставного поліпарадигмального аналізу є метою пропонованої статті. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: 1) окреслено межі та визначено основні характеристики системи РОР у досліджуваних мовах; 2) встановлено поняттєві (концептуальні), асоціативні і власне мовні (комунікативні, прагматичні, структурно-семантичні, семантико-стилістичні та ін.) особливості порівнюваних підсистем РОР шляхом їх аналізу на логіко-поняттєвому (концептуальному)¹, асоціативному та власне мовному рівнях; 3) охарактеризовано особливості трьох аналізованих мов в аспекті відображення й вираження в їхніх структурах РОР, співвідносних із теперішнім часом.

Поняттєва диференціація зіставлюваних підсистем репрезентацій часової референції виявляє низку принципів ознак, зокрема: 1) поліпарадигмальність, можливість бути зорієнтованою на будь-яку галузь людського життя; 2) більший обсяг і спроможність охопити всі її конкретні вияви; 3) відтворення сучасного стану репрезентування й актуалізація часової референції. Основними показниками часової референції є: 1) орієнтативність, тобто репрезентування часових

відношень, а саме: календарних, картографічних, відносних (орієнтованих на точку відліку) та безвідносних РОР; 2) квантитативність, тобто вказування на обмеженість / необмеженість ідентифікації. Отже, базовими критеріями диференціації часової референції слугують порядок рахування та часова співвіднесеність, типовими репрезентаціями – відносні дійктивно-референційні МО, серед яких простежуються, хоч і непослідовно, ознаки статичності / динамічності, зворотного порядку в часі, віртуальності дії. Зіставлювані часові РОР типологізуємо таким чином: 1) стилістично нейтральні РОР, переважно полісемантичні і біфункціональні (в англійських ТГ також поліфункціональні); 2) монофункціональні моносемантичні (іноді полісемантичні) РОР, марковані стилістично; 3) полісемантичні монофункціональні РОР; 4) транссемантичні трансфункціональні РОР просторово-часової, часово-номінативної, часової семантики та способу дії, які переважно вказують на динамічні та статичні ознаки часу, відображені в дійктивних та дійктивно-референційних типах МО; 5) у близькоспоріднених мовах, що були об'єктом аналізу, поширені групи прислівників, які на основі семантики способу дії здатні виражати слабку референційність до співвіднесеності в часі. Більшість семантичних трансформацій аналізованих РОР ґрунтуються на аналогії та метафоричному перенесенні. В англійській мові такі РОР майже цілком відсутні; 6) на відміну від попередніх типів, репрезентованих переважно прислівниками (в усіх зіставлюваних мовах) та окремими адвербіалізованими словосполученнями (переважно в англійській мові), власне референційні МО в усіх зіставлюваних мовах більшою мірою виражені саме адвербіалізованими словосполученнями. Вони поширені в англійській мові; їх функціонально-семантичні параметри в окремих випадках обмежені; 7) в українській та російській мовах деякі вказування на час, репрезентовані поліфункціональними МО, які також уживаються і як предикативи, що можуть контекстуально актуалізувати різні референційні типи. Значення способу дії є обов'язковим семантичним компонентом їхніх семантичних структур. Такі РОР переважно характеризують неозначений теперішній час. В англійській мові відсутні окремі прислівники аналізованої семантики, замість яких функціонують безособові синтаксеми із структурно обов'язковим підметом *it*. Українці, росіяни та англійці як РОР нерідко використовують стійкі фразеологічні, метафоричні, метонімічні звороти або цитування, що засвідчує проведення нами анкетування; 8) анафоричні РОР у їх часових прислівникових реалізаціях не поширені в порівнюваних мовах. Характерною особливістю часової референції, співвідносної з теперішнім, є відсутність або гранична обмеженість виявів оцінності. Відносними є й професійні та вікові диференціації, представлені, як правило, 9) номінативно-референційними або номінативно-дійктивними МО.

Будучи співвідносними з моментом / періодом “тепер”, аналізовані РОР є найактуальнішими для мовців, оскільки визначають параметри їхнього сучасного життя. Вони репрезентують історичний теперішній час та “вторинні варіанти категорії презенса” [2, с. 157]. На міжмовному рівні для них характерна повна лексико-граматична і функціонально-семантична уніфікованість: відносно стійкими є відповідні типи РОР – прості за структурою прислівники (в окремих випадках – “прийменник + іменник”) дійктивного типу, ужиті в реченні у функції обставини часу. Виділені тематичні групи (далі – ТГ) мають “дзеркальну” структуру, побудовану на основі спільнокореневої антонімії (майже повсюдно) та відношень суміжної опозитивності щодо РОР “тепер – тоді”. При цьому спільнокоренева синонімія відсутня в англійській ТГ і представлена “потрійними” мікропарадигмами стилістичних синонімів з домінантами укр., рос. *тут*, укр. *тепер*, *нині*, рос. *теперь*, *сейчас*, *ныне* в ТГ української і російської мов (особливо в російській ТГ). Серед них чимало розмовних і просторічних форм (укр., рідк., прост. *тепереньки*, прост. *тутенька*, розм. *тепера*, рідк. *теперечка*, діал. *тутки*, діал. част. *туй-туй* та ін. [14, 10, с. 76, 330], див. також укр., рос. парадигми *тут*). В українській мікропарадигмі продуктивним способом творення стилістичних синонімів є префіксація та префіксально-суфіксальний спосіб: розм. *отепер*, розм. *ось тепер*, прост. *отепереньки*, прост. *отеперечки* [10, 5, с. 803, 808]. Проте в кожній

з аналізованих ТГ існує значна кількість різнокорневих синонімічних РОР, дериваційно непродуктивних. Формуючи антонімічні й синонімічні мережі мікропарадигм (ідеться про перетин і поєднання синонімічних парадигм антонімів та антонімічних парадигм синонімів “тепер”, скажімо, з парадигмами “моментально”, “періодично”, “дотепер”, “відтепер” та ін.), ці РОР належать до різних типів, особливо в англійській мові, у якій для аналізованого матеріалу характерна не стільки абсолютна синонімія з різними синтагматичними відношеннями, скільки розгалуженість і неоднорідність семантичних обсягів МО.

Аналізовані часові РОР переважно представлені вказівними прислівниками; відносно поширені серед них поліфункціональні прислівники; в українській і російській мовах наявні поодинокі РОР – предикативи. Ці МО дещо по-різному вживають у функції інтродуктивних часток для привернення або сфокусування уваги реципієнтів на предметі повідомлення. Такі РОР водночас виконують зв’язну та анафоричну функції в тексті (мікротексті) і, як правило, функціонують у контекстах переліку, наприклад: укр. *тепер / далі / ще одне*, рос. *теперь / далее / еще одно* (розм. *вот еще что*); пор. в англійській мові з цією метою використовують опозити *then, one more thing (I'd like pay your attention) is..., but then again*.

Типовими РОР “тепер” у зіставлюваних мовах є доміанти ТГ укр. *тепер*, рос. *теперь (сейчас)*, англ. *now*, які групують навколо себе МО, що виражають: 1) дійктичні репрезентації приблизного, орієнтовного часу в теперішньому; 2) узагальнені дійктичні репрезентації теперішнього часу; 3) дійктичні репрезентації моменту в теперішньому часі “саме зараз” та вчасності певної дії; 4) референційні й анафоричні репрезентації теперішнього часу; 5) моно- й поліфункціональні РОР співвідносності дії з моментом говоріння. Серед указувань п’ятого типу в мовленні поширені висловлення укр. *на цей раз*, рос. *на этот раз*, англ. *this time* та ін., порівняльні звороти (укр. *як і тепер*, рос. *как и теперь*, англ. *like now* та ін.). Спеціальними текстовими функціями перелічених РОР є підтримка текстової когезії та когерентності. Зокрема, *now, then*, ужиті на початку висловлення, окрім когерентності, можуть підсилювати його експресивні характеристики [6, с. 66]. Їхні відповідники в українській і російській мовах виконують переважно акцентуаційну функцію.

Прислівникові РОР теперішнього часу не мають у зіставлюваних мовах чіткої диференціації за ознакою реальності / віртуальності дії (пор., наприклад, із дієслівними способами вираження реальних, нереальних та напівреальних дій, особливо в англійській мові [9]); як правило, це уточнюється контекстуально. Деякі з монофункціональних РОР можуть виражати ознаку завершеності / незавершеності дії. Проте в зіставлюваних споріднених мовах ці РОР не набули такої ж синтагматичної закріпленості, як, скажімо, типові “перфектні” англ. *yet, ever* [19, 3, с. 340–341], *never* [19, 7, с. 111–112], *already* [19, 1, с. 253] та ін., “неперфектні” англ. *always², today* та ін., умови вживання та ступінь семантичного вияву (частотності дії) яких окреслюються такими прикладами: англ. *The sun never shines at night*; офіц. *rarely / hardly ever / seldom work at the weekend*; *occasionally / sometimes work later on Fridays*; *they often / frequently eat out at a restaurant*; *she usually / nearly always comes to work by train*; *the sun always rises in the east* [17, с. 941]. В умовних підрядних реченнях *never so* означає необмежену кількість або ступінь [19, 7, с. 112]. Як обставина часу *never* у середині висловлення підкреслює стилістично нейтральний порядок слів; при винесенні його на початок речення, за повної або часткової інверсії, реалізується і акцентуаційна, і когерентна функції (див. також [6, с. 65]).

Укр., рос. *уже*, англ. *already, yet* (заперечн. *not yet, or yet*) підсилюють вказівну дію, яка завершилася до певного моменту часу [19, 13, с. 48] або до моменту говоріння [9, с. 56]. Реалізація цієї функції здебільшого передбачає референцію (недійктичне співвідношення) до попереднього контексту. Те ж саме – і в реалізації заст., розм. *yet* “знову” [19, 13, с. 48], наприклад: *I never handled rope, nor held a tiller, nor yet meant to do (W. C. Smith)*; *To charge the said Gilbert ... yit as of befoir, to bring the saidis Urchid Makdowell and Patrik Makdowell*

(*Reg. Privy Council Scot*) [19, 13, с. 48]. На відміну від українського і російського корелятивів, ці англійські РОР є синтагматично закріплені: *already* за стверджувальними реченнями, а також випадками вираження здивування, *yet* – за заперечними та питальними реченнями [17, с. 34]; англ. *yet*, як правило, стоїть після дієслова або дієслова з додатком [9, с. 56]. *Already* також уживається для вираження певного здивування з приводу того, що дія відбулася раніше, ніж передбачалося: *This coffee's cold already* [17, с. 1368]; у реченні у вказівному часовому значенні *already* займає позицію між допоміжним та смисловим дієсловами або наприкінці речення, *yet* – у кінці [19, 13, с. 48; 17, с. 1368]. Англ. *yet*, проте, може виступати синонімом до *still* у реченнях типу *I have still / yet to hear the truth (I have not yet been told the truth); We may still / even yet have problems (our problems are not over yet)* [17, с. 1368]. Пор.: *still* переважно застосовують для відображення тривалості дії; для вираження здивування щодо довшої тривалості дії, ніж передбачалося [6, с. 1368]. *Still* має свою специфіку розміщення в реченні: ця МО стоїть після дієслова *to be*, але перед іншими дієсловами [9, с. 56]. Вона також уживається для підсилення логічного наголосу на тому, що дія триває (тип речення при цьому значення не має) [9, с. 56].

Одну з найважливіших і, відповідно, найпоширеніших мікропарадигм у складі аналізованих ТГ утворюють РОР, що поєднують значення “тепер” із семантикою терміновості (укр. *негайно, терміново*, укр., рос. мед. *ургентно*, рос. *немедленно, срочно*, англ. *immediately* [19, 5, с. 63], *urgently* [19, 11, с. 459]). При вираженні значення вчасності семантика терміновості послаблюється (наприклад: укр., рос. *пунктуально*, укр. *вчасно*, розм. *як раз*, рос. *вовремя*, розм. *как раз*, англ. *(right) in time* (вчасно), *at a time* (за один раз), *on time* (на призначений час, пунктуально) [19, 11, с. 40–41] та ін.). Окремі РОР набули в мовах відтінків актуальності, злободенності (укр., рос. *актуально*, укр. *сучасно*, рос. *современно* та ін.), а також відтінку оновленості дії, який може поєднуватися зі значенням її нещодавнього походження (пор. поодинокі укр. *поновлено; знову, заново; наново, по-новому*, рос. *обновленно; снова, заново; наново, по-новому* з поширеними прислівниками англ. *lately* [19, 6, с. 91], *updated; afresh* [19, 1, с. 166]; *anew* та ін.). Ці РОР побічно пов'язані із семантикою наближеності в часі “зовсім близько, зараз, у цю мить; скоро, незабаром” та очікування (також підсилено в укр. розм. *ось-ось*, розм. *хвилинку*, рос. розм. *вот-вот, минутку*, англ. *just, on the point, one minute* [19, 13, с. 483–484] та ін.). Вказівку на актуальність об'єкта в теперішньому часі репрезентує також прикметник англ. *topical* “важливий зараз, але не завжди”, що актуалізує референційну семантику співвідношення з теперішнім моментом та місцем подій [17, с. 1465].

Відтінок перебільшеної ознаки якості, виражений укр., рос. *ультравидко, супервидко*, укр. *ультрасучасно* [14, 10, с. 434], рос. *ультрасовременно*, англ. *ultramodern, supermodern, ultra-fashionable* [19, 11, с. 13–14] та ін., несе в собі також референційний компонент семантики теперішнього часу.

Функціонально й семантично близькими до зазначених вище РОР є українські й російські прислівники так званих “інших типів референції” [11, с. 411; 7, с. 204–280], оформлені за спільними моделями укр., рос. ‘*по-* + прислівник на *-ому*’, рос. ‘*по-* + прислівник на *-ому, -ему*’: укр. *по-сучасному, по-теперішньому, по-новому* [14, 7, с. 165], рос. *по-современному, по-новому, по-нынешнему* [13, 7, с. 1395] та ін.

РОР випадковості дії, як правило, щодо теперішнього часу поєднуються із семантикою непередбачуваності і в такий спосіб набувають у споріднених мовах функції ввічливої форми вибачення, втрачаючи при цьому вказівну семантику, пор.: укр. (*я / вибачте,*) *випадково*, рос. (*я / извините,*) *случайно* з англ. *I am (so) sorry* [19, 10, с. 450–451], *by chance, by mistake, by accident, incidentally* та ін., або в поєднанні із семантикою просторової референції та способу / обставини дії передають комплексне вказування, здатне контекстуально змінювати свою якість на дійсничну (пор.: укр., рос. *тут*, рос. *здесь*, англ. *here*) [14, 10, с. 329; 13, 4, с. 1168; 13, 15,

с. 1166; 19, 5, с. 235-236]. Деякі інші ввічливі форми вітання в зіставлюваних мовах можуть реалізувати референцію до моменту комунікації з певним часом у межах доби, наприклад: укр. *доброго ранку (добрий день, вечір, доброї ночі)*, рос. *доброе утро (добрый день, вечер, доброй ночи)*, англ. *good morning (day, afternoon, evening, night)* та ін. [8, с. 4].

Розглянуті вище статичні РОР теперішнього часу мають у зіставлюваних мовах повноцінні парадигми динамічного векторного вказування; і прямий, і зворотний напрями однаково важливі для сучасних носіїв мов, хоча, як свідчить мовний матеріал, кількісно переважають парадигми “дотепер, до певного моменту”. У двох споріднених мовах основним способом їх вираження є префіксація, тоді як в англійській мові наявні зворотні просторово-часові РОР *from here – herefrom* та ін., у яких прийменниково-прислівникові сполучення вживаються для позначення прямого напрямку; їм відповідають прислівниково-післяйменникові їх еквіваленти щодо зворотного напрямку в часі. Проте найбільш уживаними, очевидно, в усіх аналізованих мовах є РОР, побудовані на основі опозитивних прийменників у їхньому складі. Паралелізм таких РОР і прислівників спостерігаємо насамперед серед домінант англійських парадигм векторних вказувань та окремих РОР у складі ТГ усіх зіставлюваних мов, наприклад: укр. *віднині – донині*, рос. *отныне – донныне, поныне*, англ. *from now – till now, by now, upto now*, укр. *відтепер – дотепер*, англ. заст. *apew, anow* [19, 1, с. 319] (слід зазначити, що в українській ТГ розрізняються РОР *від тепер, до тепер* “від / до цього моменту в часі”, які передбачають регламентоване вказування на відрізок часу *від... до...*, та *відтепер, дотепер* “від / до цього моменту надалі; з цього часу надалі” [14, 2, с. 392]). У функціональному плані це здебільшого монофункціональні моносемантичні РОР (переважно в ТГ споріднених мов) або поліфункціональні полісемантичні РОР (більше в англійській ТГ). Відомо, що прислівники широко утворюються від сполучень “прийменник + іменник”, тому паралельне функціонування деяких РОР свідчить про їх формування і недостатню закріпленість у мовах.

Ця особливість непослідовно простежується і в РОР завершеності дії дотепер, переважно в українській ТГ: укр. *впритул* [14, 1, с. 755], рос. *впритык* [13, 2, с. 777], укр. *дотепер, до сих (цих) пір, до цього часу*, діал. *доста*, діал. *доніру* [14, 2, с. 372, 387, 392], рос. *до сих пор, до настоящего времени, по настоящее время*, англ. *(un)till now(adays)*. Слід зауважити, що семантика часу “впритул” в англійській мові репрезентована контекстуально залежно, пор.: *just enough to do something, dot on point, at 12 sharp*.

Отже, домінантна семантика “відтепер” і “дотепер” найузагальненіша серед аналізованих РОР. Її семантичні та функціональні параметри, обмежені порівняно з іншими ТГ, незначною мірою розвиваються в семантиці складників ТГ. Самі домінанти спроможні репрезентувати (1) теперішній момент дії як точку відліку в часі (“до сьогодні”, “до цього моменту в часі”), а також (2) початок або завершення дії відносно сьогодні в загальному “до теперішнього часу” (тобто безпосередньо протиставляється теперішнє майбутньому і минулому).

Семантика вказування на певну межу, граничність у теперішньому часі зазнала функціонального розвитку в РОР укр. *досить, досі, достатньо*, рос. *достаточно*, англ. *sufficiently*. Домінантна дейктична семантика набуває певної статичності стосовно ознаки дії, що спрямована з майбутнього або минулого до тепер – “на цей час, дотепер, уже, зараз” [14, 2, с. 383, 384; 13, 3, с. 1038]. За умов контексту актуалізується просторове значення відносності “доволі” і граничності в просторі “до цього місця”. Ці РОР функціонують у зіставлюваних мовах і як спортивні та ін. команди припинити дію, поряд з укр. *усе*, укр., рос. розм. *стоп*, прост. *баста* [13, 1, с. 293], рос. *всё, вис.*, прост., заст. *полно* [13, 10, с. 1032]. Вони контекстуально можуть набувати співвіднесення з моментом у минулому / майбутньому, виявляючи, таким чином, певну семантичну безвідносність до часових координат та водночас актуалізувати просторову семантику, наприклад: укр. *...доїдемо до міста – і баста!*, рос. *...доедем до города – и баста!*, англ. *...we'll arrive at the town, and that'll do!*; укр. *доїхали до дому – і досить*, рос. *доехали до дома – и хватум*, англ. *we have arrived at the house and that's enough* та ін.

Як РОР теперішнього моменту дії в обох близькоспоріднених мовах може функціонувати вказування на минулий час, точніше, на завершеність дії до тепер, наприклад: укр. *щойно*, прост. *тільки(-но) що*, рос. *только что* та ін. В англійській мові це значення реалізують перфектні часи дієслів і закріплені за ними прислівники, пор.: укр. *ми щойно одержали інформацію про засідання, що відбувається в парламенті...*, рос. *мы только что получили информацию о заседании, проходящем в парламенте...* з англ. *we have just received the information about the sitting held in the Parliament...* та ін.

Аналізовані РОР порушують загальну тенденцію прислівників української і російської мов до біфункціоналізму. Це переважно монофункціональні моно- та полісемантичні РОР, стилістична розгалуженість яких обмежена нейтральними, розмовними, просторічними, рідко – діалектними та професійними РОР. В українській і російській ТГ наявні омоніми: прислівники та сполучники (укр. діал. *допору* – як сполучник втрачає вказівну семантику; укр. *тільки*, рос. *только* [13, 15, с. 586–587], пор. із сполучником рос. заст. *тоchio* [13, 15, с. 734]), прислівник та вигук (укр., рос. *баста* [13, 1, с. 293]). Англійські РОР відносно чітко групуються в монофункціональні РОР (переважно прислівникові сполучення та невідомі стилістично марковані прислівники) і поліфункціональні нейтральні лексеми. Подібні РОР наявні і в антонімічній парадигмі.

Парадигма РОР “відтепер” у зіставлюваних мовах виглядає дещо асиметричною. Її рівноцінно репрезентованими значеннями є: конкретизоване доміантне вказування дійсничного типу “від цього моменту; від цього часу” (укр. *відразу (ж)*, розм. *зразу*, розм. *зараз* [14, 1, с. 627; 14, 3, с. 287], англ. *right away*; рос. *сейчас (же)*, *тотчас*, розм. *сразу (же)*), дещо конкретизовані специфічні прост. *сиюминутно*, прост. *сиюсекундно*, англ. *at once*, *since that time*; див. також парадигми укр. *звідси*, *звідти*, рос. *отсюда*, *оттуда*, англ. *herefrom*, *therefrom*, у семантиці яких констатуємо однотипність репрезентованих ними просторової і часової референції). Перелічені вище РОР реалізують також такі вказування, утворені на його основі: узагальнене “від теперішнього часу надалі”, вказування на швидкісні параметри часу, а саме – на негайний початок дії, без уповільнення “в той самий час, негайно”, “за один захід, за один раз”, “раптово, несподівано”, “разом, одночасно”, а також просторово-часове “тут же, зараз”, у якому контекстуально та інтенційно зумовленими можуть бути всі основні типи референції (дійсничний, анафоричний, власне референційний) та ЛСВ “за таких обставин”. Аналізовані доміанти парадигм та рос. розм. *тотчас* [13, 15, с. 727] додатково вказують на безпосереднє розташування в просторі. Інші перелічені МО реалізують часову референцію у “традиційних” указивних прислівниках.

Специфікою української парадигми є пара омографів нейтр. і розм. *зіраз* і розм. *зарáz* [14, 3, с. 287], семантика яких змінюється залежно від наголосу. Обидві РОР співвідносні з доміантним значенням парадигми на фоні своєї основної семантики “саме в цей момент, тепер; найближчим часом” (*зіраз*, також укр. діал., підсил. *сінько*) та “швидко”, “у спосіб одноразово, одночасно; за один раз” (*зарáz*, також розм. *заразом*, *разом*) [14, 3, с. 287]. В англійській парадигмі ці значення розподіляються серед неповних семантичних синонімів *now*, *forthwith*, *but just* [19, 1, с. 830] та семантико-стилістичних заст. *anearly* [19, 1, с. 321], рос. *сей час*, розм. *па’зом* та ін. В англ. *incontinent* та заст. *incontinently* зазначена семантика дещо персоніфікована ознакою “нестримано” [19, 5, с. 175].

Референція до теперішнього часу узагальнено реалізується також в англ. *nowadays*, рідк. *now-a-nights* у прислівниковому значенні “в наш час”, подібно до *now*, та послаблено в іменниковій семантиці “сьогодня” [19, 7, с. 245, 246]. Серед інших дійсничних значень англ. *now* спостерігаємо енантіосемію “тепер, зараз – тоді, в той час (мовлення)”, не характерну для інших порівнюваних ТГ. Ця МО реалізує анафоричність і референційність як сполучником.

В аналізованих РОР теперішнього моменту / періоду дійсничність є основним компонентом семантики. Проте нерідко на її основі в зіставлюваних РОР утворюються анафоричні (“у цьому

разі; за таких обставин” та ін.) та власне референційні співвідношення. Передусім ця особливість характерна для доміант (укр. *тепер, тоді*, рос. *теперь (сейчас), тогда*, укр., рос. *тут* [13, 15, с. 1165–1166], англ. *now, here* [19, 7, с. 245; 19, 5, с. 325–326], *there*, заст. *herewith* [19, 5, с. 240], *hereby* [19, 5, с. 237] та ін.). Така транссемантичність є свідченням оптимально сформованої семантики окремих РОР, хоч загалом зіставлявані ТГ відносно відкриті в цьому сенсі.

У складі розглянутих ТГ на основі семантики часового співвідношення з теперішнім періодом дійсності виокремлюється мікропарадигма з додатковою семантикою важливості, актуальності дії на цей (теперішній) момент: укр., рос. *актуально, модно, по-новому*, укр. *зободенно, сучасно*, розм. *по-теперішньому*, розм. *по-сучасному*, рос. *зободневно, современно*, розм. *по-теперешнему*, розм. *по-современному*, розм. *новомодно* [13, 4, с. 1244; 13, 6, с. 1140; 13, 7, с. 1358; 13, 14, с. 105], англ. *actually* [19, 1, с. 96], *fashionably* [19, 4, с. 85], *modernly* [19, 6, с. 574], частково *hitherto* [19, 5, с. 309] та ін. Перелічені семантичні й семантико-стилістичні синоніми споріднених мов із дійктивними ознаками монофункціональні. Ті з них, які реалізують слабке референційне співвідношення з реальним часом на фоні семантики способу дії, як і інші подібні МО, біфункціональні.

РОР періодичності у теперішньому часі в їхніх монофункціональних репрезентаціях диференціюються за такими **типами**: 1) РОР належності до певної епохи, доби, часу разом з ким- / чим-небудь; 2) РОР співвідносності із теперішнім як часом свого життя – своїм часом; 3) РОР відповідності вимогам сьогодення, що є актуальним для теперішнього часу. Додатковими засобами підсилення їхньої семантики в українській і російській мовах слугують прислівники укр. *вже, ще*, рос. *уже, еще* та ін., в англійській мові – прислівники, закріплені синтагматично за перфектними граматичними часами.

У російській мові є прислівники, які, окрім співвіднесеності та актуальності в теперішньому часі, вказують на часову відстань від народження до тепер: рос. розм. *отроду*, прост. *отродясь* [13, 8, с. 1581]. Їх уживання обмежується сполученням з дієсловами особових форм. У поєднанні із заперечною часткою в постпозиції ці РОР змінюють якість дійктивності: динамічна векторна часова семантика “з певного моменту в минулому до тепер” перетворюється на статичне і заперечне “ніколи” (пор. з укр. *від (з) народження, зроду*, англ. *from birth*).

Певну специфіку вживання в українській мові виявляє заст., книжн. *поднесь* “по цей день, досі” [13, 5, с. 749]. З огляду на монофункціональний та моносемантичний характер цієї РОР, її потенційно вживають як діалектну або просторічну в регіонах поширеного російсько-українського білінгвізму (пор. із рос. книжн., прост., діал., заст. *днесь, доднесь, поднесь* та ін.; біфункціональним англ. заст. *aday* та ін. [19, 1, с. 102] “у цей / той день; удень, протилежне – вночі; щодня”). Ці РОР можуть вживатися щодо статичності й динамічності.

В усіх зіставляваних мовах РОР моменту дії *тепер* представлені не лише прислівниками. У споріднених мовах поширені поліфункціональні РОР: укр. *якраз, саме (зараз), на часі, наразі*, розм. *до і після / ні до, ні після* [14, 2, с. 315], рос. *как раз, именно (сейчас), теперь*, частково *вовремя*, розм. *до и после / ни до, ни после* та ін. В англійській мові їм відповідають прислівникові сполучення *right now, this time, (at... o'clock) sharp* [19, 9, с. 638] та ін. У мовленні ці РОР також уживаються разом з доміантними МО. Деякі монофункціональні часові РОР поєднують цю ознаку з іншою, не вказівною, наприклад: укр. *до речі, доречно*, рос. *кстати, в пору*, англ. *in time* “(зроблено) до речі, своєчасно”, “вчасно, коли треба”, рідк. “саме те / той / та, що треба” [14, 1, с. 753], укр. розм., рос. розм. *зримо*, англ. *visibly* “у полі зору, видимо, зараз” [14, 3, с. 704; 13; 19] (взагалі, ознака видимості / невидимості є рідкісною в семантиці часових РОР). У просторічному і діалектному мовленні ця ознака репрезентована окремо в укр. *доразу* [14, 2, с. 376].

Укр. *якраз*, рос. *как раз*, укр., рос. *пунктуально* та англ. *right now, punctually* можуть контекстуально замінювати актуалізований дійктивний або анафоричний тип РОР до моменту говоріння на підсилювальне значення “саме”. У функції частки українська РОР, подібно

до рос. *именно*, вживається для конкретизації, виділення або підсилення вказівної ознаки щодо особи, явища, предмета тощо, а також (у питальній і стверджувальній формах) для уточнення обставин місця, часу та ін., через що вона може набувати семантики способу дії. В розмовному, іронічному мовленні укр. *якраз*, рос. *как раз*, англ. *right now* та деякі їхні синоніми здатні набувати антонімічної вказівної ознаки, іноді в поєднанні з репрезентаціями вчасності дії, наприклад: укр. *якраз вчасно!*, рос. *как раз впору!* та англ. *right in time!* “недоречно, невчасно” [14, 11, с. 641]. Проте поліфункціональність, очевидно, заважає поширенню у спільнокореневих часових РОР указівних ознак в українській і російській мовах: унаслідок поширення частиномовних функцій їхні часові РОР нерідко дещо переоформлюються або частково змінюють свою семантику так, що окремі омонімічні форми можуть сягати перетину або накладань їхніх семантичних ознак. Саме тому, наприклад, семантика антонімічних парадигм синонімів нерідко виходить за межі аналізованих РОР. Мікропарадигми “невчасно” складаються передусім зі спільнокореневих семантичних синонімів. Як і їхні опозити, вони передають семантику градацій (особливо показово це виражено в англійській мікропарадигмі) й нерідко утворюються шляхом додавання заперечного префікса *не-* або заперечної частки. Такі різновиди РОР у зіставлюваних мовах “віддзеркаловані”: укр. *в інший час*, рос. *в другое время*, англ. *not now* “не тепер”, укр. *іншим разом / часом*, рос. *в другой раз*, англ. *(in) the other / another time, next time* “згодом, колись, пізніше”, укр. розм. *часом, часами, час від часу*, рос. *иногда, время от времени*, англ. *from time to time* (перервно), *sometimes* (вибірково), *timely* (безперервно) “іноді”, також заст. *ever now and now*, заст. *ever now and then*, заст. *ever and often* “час від часу, тепер і тоді, щоразу” [19, 3, с. 340–341]; укр. енантіосемічне, рос. *часами*, англ. *for a long time* “довго”, укр. *своєчасно, в час, вчасно*, рос. *своевременно, вовремя*, англ. *right in time, just (in time)* “саме тоді, коли треба” (англ. *just* також функціонує як прислівник міри і ступеня та як часовий указівний прислівник; як часова РОР вона супроводжує складні часові форми дієслова [9, с. 56]), дещо уособлене, персоніфіковане укр. *у свій час*, рос. *в своё время*, англ. *in one's time* “у свій час”, укр. *до пори, до часу*, рос. *до поры, до времени, своим чередом*, англ. *by the time (when...)* – з перфектним часом “до певного періоду, часу”, *up to a certain time, for a certain time, up to a given moment* “деякий час” та ін. Наведені РОР демонструють також чітку послідовність семантичних градацій. Англ. *agog* як прислівник, прийменник та прикметник специфічно поєднує вказування “тепер” із визначеннями психологічного стану особи “в напруженому очікуванні, у збудженні, у швидкій готовності” [19, 1, с. 187]. В англ. *betime* поєднуються різні типи референції: “своєчасно, рано, швидко” – із специфічними ЛСВ “у придатний час, раніше, посезонно”, “в раніші часи, раніше, цього дня” [19, 1, с. 830].

Досить численною в зіставлюваних ТГ є мікропарадигма РОР швидкості початку дії в певний момент теперішнього часу “негайно”, особливо в українській і російській мовах. Пор. з англ. *at once, extempore* “без підготовки, в мовленні” (*to speak extempore* – “без підготовки, без конспекту”) [19, 3, с. 455], *abruptly* “раптово, перервавши” [19, 1, с. 34], *suddenly* “без попередження, не зволікаючи барячись” [19, 9, с. 97–98], *sharp* [19, 9, с. 638] та ін. Ці РОР групуються в зіставлюваних мовах за безвідносними семантичними градаціями “швидко, терміново”. Функціональні особливості часових РОР цих мікропарадигм майже не відрізняються від загальних тенденцій зіставлюваних ТГ.

Цілеспрямоване вивчення асоціативних норм РОР раніше не проводилося. Серед інших асоціативних норм РОР представлені за моделлю “номінація – вказування”, яка посідає четверте місце після власне номінативних, процесуальних та номінативно-процесуальних типів РОР, характерних для реакцій носіїв зіставлюваних мов. РОР регулярно і відносно стійко асоціюються носіями всіх зіставлюваних мов. Стійкість асоціації визначається меншою кількістю типів реакцій при постійній, незмінній кількості одиниць реакцій. Очевидно, є підстави вважати, що найбільш стійкими в плані асоціювання є просторові РОР (в середньому 18–23 асоціативних типи з 98–99 реакцій в англійській мові, тобто близько 35%, і 42%

в українській мові, 45% – в російській мові). Найменш стійкими виявлені саме часові РОР. Найбільш загальні асоціативні типи представлені РОР, які збереглися від часів Old English і активно функціонують у сучасній англійській мові. Вони завжди є стійко асоційованими опозитивно. Для носіїв української та російської мов опозитивність асоціацій менш характерна; стереотипними в них (у межах досліджуваного матеріалу) є асоціації типу стійких сполучень. Значна кількість реакцій свідчить про високий ступінь образності в асоціюванні РОР.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведений зіставний поліпарадигмальний аналіз РОР, співвідносних із теперішнім часом, показав, що в усіх зіставлюваних мовах усвідомлення, семантизація та асоціювання об'єкта дослідження відбуваються спіралеподібно від найзагальніших відносних репрезентацій до конкретизованих ЛСВ (як правило, в англійській мові) та оцінних ЛСВ (переважно в українській і російській мовах); при цьому, як свідчить мовний матеріал, поступово набувають розвитку частиномовні функції, стає можливим творення вторинної, переносної номінації, набуває розвитку опозитивність як основний структуротвірний тип відношень у системі РОР. Опозиції є: 1) бінарними (парними) – це найпоширеніший тип в усіх досліджуваних мовах; 2) трійними, які поширені серед деяких часових РОР (теперішнє – майбутнє – минуле); 3) еквіполентними – поодинокі вияви в усіх зіставлюваних мовах, переважно серед доміант ТГ.

Внутрішньоструктурним виявом досліджуваних мовних підсистем є поліфункціоналізм, за якого лексична семантика зберігається в різних її функціональних виявах і лише набуває певної частиномовної семантизації, подальшого функціонального розвитку референційної семантики, прагматичних або стилістичних характеристик (конотацій). Основою його розвитку в усіх порівнюваних мовах нерідко є лексико-граматична омонімія. Поліфункціоналізм більше поширений в англійській мові. Аналізованим українським і російським РОР переважно властивий біфункціоналізм як конкретний його вияв.

Ступінь багатозначності українських і російських РОР приблизно однаковий. В усіх неприслівникових РОР указівна семантика суттєво послаблюється, і ступінь вияву вказівної ознаки знижується. Іноді при цьому спостерігається зворотність указівної семантики, тобто актуалізація замість безпосереднього дейктичного значення – анафоричного або іншого типу референції. Відповідно семантична незворотність у цьому сенсі визначає високий ступінь вияву вказівної семантики, яка, в свою чергу, надає більшої відносності й узагальненості РОР. Динаміка розвитку функціонально-семантичних РОР в усіх названих мовах відбувається від монофункціональних моносемантичних (іноді двозначних) МО до полісемантичних поліфункціональних, які розрізняють усі семантичні типи РОР. Поєднання семантики часової референції та способу дії, яка є мотивуючою, становить функціонально-семантичну специфіку аналізованих МО, особливо в українській та російській мовах.

Подальші наукові студії щодо зіставного поліпарадигмального вивчення мовних систем РОР та окремих парадигм їхніх складників убачаємо в залученні до такого аналізу дослідних парадигм когнітивістики, прототипної семантики, функціональної граматики, психолінгвістики, функціональної граматики.

Примітки

¹ У статті термін *концепт* ужито в значенні “чітко окреслене визначення поняття”; відповідно, поняття є ядром концепту [12, с. 256].

² Згідно з традиційними поглядами на граматику англійської мови англ. *always* корелює насамперед з неозначеними (неперфектними) часами. Проте під впливом американського варіанту англійської мови набули поширення вживання, подібні до англ. *I have always wanted to know...* та ін. [17, с. 43]. Див. також “Cambridge Grammar of English (a Comprehensive Guide)” [16].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики / А.В. Бондарко. – СПб. : СПбГУ, 2001. – 260 с.

2. Єрмоленко С.С. Семіотична структура темпорального дейксису і комунікативно-функціональний контекст / С.С. Єрмоленко // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 156–167.
3. Капитонова Ю.В., Летичевский А.А. Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова / Ю.В. Капитонова, А.А. Летичевский – К. : Наукова думка, 2003. – 453 с.
4. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX в. : Сб. науч. ст. – М., 1995. – С. 144–238.
5. Потебня А.А. Полн. собр. соч. Мысль и язык / А.А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
6. Толочко О.Я. Експресивна функція інверсії обставин місця та часу в англійській художній прозі як проблема перекладу / О.Я. Толочко // Вісник КНЛУ. Серія “Філологія”. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 64–70.
7. Человеческий фактор в языке : коммуникация, модальность, дейксис / РАН Ин-т языкознания; Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булыгина, А.А. Кибрик и др. – М. : Наука, 1992. – 281 с.
8. Bhattacharya T. Person, Spatial and Temporal deixis. Gestural vs. Symbolic deixis / T. Bhattacharya [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eprint.uq.edu.au/archive/00000449
9. Thomson A.J. A Practical English Grammar : textbook / A.J. Thomson, A.V. Martinet. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. – 383 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

10. Андреева В. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / В. Андреева. – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2005. – 608 с.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / АН СРСР, Ин-т языкознания; гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
13. Словарь современного русского литературного языка : в 17-ти т. / Гл. ред. Л.С. Бархударов, В.В. Виноградов. – М. – Л. : АН СССР, 1950–1967. – Т. 1. – 768 стб.; Т. 2. – 1394 стб.; Т. 3. – 1339 стб.; – Т. 4. – 1364 стб.; Т. 5. – 1918 стб.; Т. 6. – 1459 стб.; Т. 7. – 1468 стб.; Т. 8. – 1840 стб.; Т. 9. – 1482 стб.; Т. 10. – 1774 стб.; Т. 11. – 1847 стб.; Т. 12. – 1676 стб.; Т. 13 – 1516 стб.; Т. 14. – 1390 стб.; Т. 15. – 1286 стб.; Т. 16. – 1610 стб.; Т. 17. – 2126 стб.
14. Словник української мови: в 11-ти т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. І.К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1970–1981. – Т. 1 – 799 с.; Т. 2. – 550 с.; Т. 3. – 744 с.; Т. 4. – 840 с.; Т. 5. – 840 с.; Т. 6. – 832 с.; Т. 7. – 723 с.; Т. 8. – 927 с.; Т. 9. – 916 с.; Т. 10 – 658 с.; Т. 11. – 699 с.
15. Халипов В.Ф. Политологический словарь / В.Ф. Халипов. – М. : Политиздат, 1986. – 382 с.
16. Carter R. Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and usage / R. Carter, M. McCarthy. – the 3rd printing. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 973 p.
17. Longman Dictionary of Contemporary English. The living dictionary. – [New edition (CD-ROM)]. – Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., 2003. – 1950 p.
18. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., Longman : Person Education Ltd., 2005. – 1620 p.
19. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1–12. – Oxford : the Clarendon Press, 1970. – Vol. 1. – 1240 p.; Vol. 2. – 1308 p.; Vol. 3. – 740, 488 p.; Vol. 4. – 628, 532 p.; Vol. 5. – /2/, 516, 758 p.; Vol. 6. – /2/, 528, 820 p.; Vol. 7. – /2/, 277, 1216 p.; Vol. 8. – /2/, 1217, 1676, 936 p.; Vol. 9. – /2/, 586 p.; Vol. 10. – /2/, 587, 1211, 396 p.; Vol. 11. – /2/, 404, 565, 493 p.; Vol. 12. – 1970 p.; Supplement, 1975. – VIII, 542, 325 p.

Дата надходження до редакції 20.10.2016

LITERATURA

1. Bondarko A.V. Osnovi funktsyonalnoi hrammatyky / A.V. Bondarko. – SPb. : SPbHU, 2001. – 260 s.
2. Yermolenko S.S. Cemiotychna struktura temporalnogo deiksysu i komunikatyvno-funktsionalnyi kontekst / S.S. Yermolenko // *Movoznavstvo*. – 2010. – № 2–3. – S. 156–167.
3. Kapytonova Yu.V., Letychevskiy A.A. Paradyhmi y ydey akademyka V.M. Hlushkova / Yu.V. Kapytonova, A.A. Letychevskiy — K. : Naukova dumka, 2003. — 453 s.
4. Kubriakova E.S. Evoliutsyia lynhvystrycheskykh ydei vo vtoroi polovyne KhKh v. (opyt paradyhmalnogo analiza) / E.S. Kubriakova // *Yazyk y nauka kontsa KhKh v. : Sb. nauch. st.* — M., 1995. — S. 144–238.
5. Potebnia A.A. Poln. sobr. soch. Мысл y yazyk / A.A. Potebnia. — M. : Labyrint, 1999. — 300 s.
6. Tolochko O.Ia. Ekspresyivna funktsiia inversii obstavyn mistsia ta chasu v anhliiskii khudozhnii prozi yak problema perekladu / O.Ia. Tolochko // *Visnyk KNLU. Seriiia “Filolohiia”*. — 2006. — T. 9. — № 1. — S. 64–70.
7. Chelovecheskyi faktor v yazyke : kommunykatsyia, modalnost, deiksys / RAN Yn-t yazykoznavnyia; N.D. Arutiunova, T.V. Bulыhyna, A.A. Kybryk y dr. — M. : Nauka, 1992. — 281 s.
8. Bhattacharya T. Person, Spatial and Temporal deixis. Gestural vs. Symbolic deixis / T. Bhattacharya [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : www.eprint.uq.edu.au/archive/00000449
9. Thomson A.J. A Practical English Grammar : textbook / A.J. Thomson, A.V. Martinet. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. — 383 r.

SPYSOK LEKSYKOHRAFICHNYKH DZHEREL

10. Andreeva V. Entsyklopedyia symvolov, znakov, emblem / V. Andreeva. — M. : Eksmo; SPb. : Mydhard, 2005. — 608 s.
11. Lynhvystrycheskyi entsyklopedycheskyi slovar / AN SRSR, Yn-t yazykoznavnyia; hl. red. V.N. Yartseva. — M. : Sov. entsyklopedyia, 1990. — 685 s.
12. Selivanova O.O. Suchasna linhvistyka : Terminolohichna entsyklopediia / O.O. Selivanova. — Poltava : Dovkillia, 2006. — 716 s.
13. Slovar sovremennoho russkoho lyteraturnoho yazyka : v 17-ty t. / Hl. red. L.S. Barkhudarov, V.V. Vynogradov. — M. — L. : AN SSSR, 1950–1967. — T. 1. — 768 stb.; T. 2. — 1394 stb.; T. 3. — 1339 stb.; — T. 4. — 1364 stb.; T. 5. — 1918 stb.; T. 6. — 1459 stb.; T. 7. — 1468 stb.; T. 8. — 1840 stb.; T. 9. — 1482 stb.; T. 10. — 1774 stb.; T. 11. — 1847 stb.; T. 12. — 1676 stb.; T. 13 — 1516 stb.; T. 14. — 1390 stb.; T. 15. — 1286 stb.; T. 16. — 1610 stb.; T. 17. — 2126 stb.
14. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty t. / AN URSSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; red. I.K. Bilodid. — K. : Naukova dumka, 1970—1981. — T. 1 — 799 s.; T. 2. — 550 s.; T. 3. — 744 s.; T. 4. — 840 s.; T. 5. — 840 s.; T. 6. — 832 s.; T. 7. — 723 s.; T. 8. — 927 s.; T. 9. — 916 s.; T. 10 — 658 s.; T. 11. — 699 s.
15. Khalypov V.F. Polytolohycheskyi slovar / V.F. Khalypov. — M. : Polytyzdat, 1986. — 382 s.
16. Carter R. Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and usage / R. Carter, M. McCarthy. — the 3rd printing. — Cambridge : Cambridge University Press, 2007. — 973 p.
17. Longman Dictionary of Contemporary English. The living dictionary. — [New edition (CD-ROM)]. — Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., 2003. — 1950 p.
18. Longman Dictionary of English Language and Culture. — Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., Longman : Person Education Ltd., 2005. — 1620 p.
19. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1–12. — Oxford : the Clarendon Press, 1970. — Vol. 1. — 1240 p.; Vol. 2. — 1308 p.; Vol. 3. — 740, 488 p.; Vol. 4. — 628, 532 p.; Vol. 5. — /2/, 516, 758 p.; Vol. 6. — /2/, 528, 820 p.; Vol. 7. — /2/, 277, 1216 p.; Vol. 8. — /2/, 1217, 1676, 936 p.; Vol. 9. — /2/, 586 p.; Vol. 10. — /2/, 587, 1211, 396 p.; Vol. 11. — /2/, 404, 565, 493 p.; Vol. 12. — 1970 p.; Supplement, 1975. — VIII, 542, 325 p.